

Серед теоретичних топонімічних досліджень важливе місце займає проблема відображення головних географічних особливостей місцевості, в тому числі і рельєфу в урботопонімії – сукупності географічних назв міських територій – вулиць, провулків, проспектів, набережних, тупиків та ін. Актуальність даного напрямку пов'язана з тим, що Україна є високоурбанізованою державою, де більшість населення мешкає в містах та містечках і частіше зтикається з урботопонімами ніж з іншими видами топонімів (гідронімами, біонімами, оронімами).

Дослідження оронімів серед урботопонімів м. Дніпропетровська здійснювалося шляхом створення бази даних урботопонімів на підставі адресного плану міста. Серед 2021 урботопонімів було виявлене 2,4% назв, що пов'язані з рельєфом. Абсолютну більшість складають ороніми локального рівня (1,7%), що відображають місцеві особливості рельєфу (Крутий узвіз, вул. Крутий яр, вул. Яружна та ін.). Ороніми, що походять від географічних назв глобального рівня (вул. Алтайська, Альпійський пров., Гімалайська вул. та ін.) складають 0,7%.

При дослідженні ступеня відображення оронімів в урботопонімах міста був запроваджений «стратиграфічний» підхід, а саме ороніми розглядались нами на різновікових картах що виконували роль просторово-картографічних зрізів (термін запроваджений нами в 1998 році). Встановлено, що ороніми локального рівня значною мірою втрачені, головним чином через перейменування.

УДК 81'373.22+811.161.2'282.2

В. Лучик
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
м. Київ

ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ КАРПАТСЬКОЇ ОРОНІМІЇ

RESUME

V. Luchyk. Problems of comparative historical study of the Carpathian auronimy.

The auronim belong to the oldest and most stable own names because they are valuable material for comparative studies. Comparative historical study of the Carpathian auron allowed to determine their stratigraphy, related to the physical and geographical conditions, other onim and local dialects, reflected in their cultural and historical realities, the historical development of Ukrainian and ethnic ties.

Key words: *auronim, etymology, toponim, onim, comparative-historical.*

Ороніми становлять один із найчисельніших класів власних назв української мови. Їхня кількість вимірюється тисячами, а то й десятками тисяч одиниць в Україні, де, крім величезних масивів Карпатських і Кримських гір, наявні численні височини, горби, пагорби, скелі тощо зі своїми географічними назвами, більшість яких входять до складу так званої мікротопонімії. Цінність оронімів для мовознавства, особливо для розв'язання проблем компаративістики, велика, адже разом з гідронімами вони належать до найдавніших і найстійкіших мовних одиниць, які часто зберігають таку інформацію, що вже втрачена в інших класах онімів і в загальних назвах. Це зумовлено природним характером гірських (як і більшості водних) об'єктів та їхніх назв, які штучно не надаються і не замінюються, а при засвоєнні різними етносами зазвичай не потребують перекладу. Так, назва гір *Карпати*, що фіксується з II ст. н. е. у Птолемея як *Καρπάτης ὄρος* і не має загальноприйнятої етимології (найбільше прихильників її фракійського або іллірійського походження, яке пов'язують зі збереженням алб. *kar'pë* «скеля»), протягом багатьох століть засвоювалася носіями різних мов без істотних змін і стала знаком-символом (концептом) для українців. У зв'язку з цим порівняльно-історичне вивчення карпатських оронімів, яке ґрунтується на їх етимологічному аналізі, дозволяє розв'язати низку мовознавчих і дотичних до них проблем, з-поміж яких найактуальнішими є такі: 1) стратиграфія власних географічних назв гірських об'єктів; 2) оронімія й прабатьківщина слов'ян; 3) оронімія й міжетнічні взаємини в Карпатах; 4) відображення культурно-історичних цінностей в оронімії; 5) вплив місцевих фізико-географічних особливостей на формування оронімів; 6) ороніми й місцеві говірки; 7) ороніми й місцевий онімний простір.

За попередніми спостереженнями, карпатські ороніми утворюють кілька хронологічних прошарків: 1) доіндоєвропейські (*Товтри*, *Гортан*) 2) з давніх індоєвропейських мов (дослов'янського походження) (*Бескиди*, *Карпати*); праслов'янські (*Берда*, *Лиса*, *Вертепи*); 4) слов'янські та українські (*Чорна Гора*, *Синиця*, *Тринога*, *Безіменна*); 5) іншомовні назви (*Поут*, *Ратундул*, *Стримба*, *Каратура*). Стратифікація оронімів Українських Карпат з урахуванням походження топонімів інших класів, насамперед гідронімів, проливає світло на такі взаємопов'язані питання, як прабатьківщина слов'ян і давні міжетнічні взаємини в карпатському регіоні. Етимологія онімів підтверджує висновок Ю.О. Карпенка про те, що індоєвропейці прийшли в Карпати з рівнинних місцевостей з хорошим річковим досвідом і з поганим гірським, тому назви гір вони засвоювали від місцевого неіндоєвропейського населення, а назви річок запроваджували свої. Порівняльно-історичні дослідження ономастів (С.О. Вербича, О.І. Іліаді, Ю.О. Карпенка та ін.) свідчать, що і праслов'яни прийшли в карпатський регіон відносно пізно, десь у першій половині – середині I тис н.е.

Процеси зміни етносів в Українських Карпатах супроводжувалися зміною культур і появою нових гірських назв, у зв'язку з чим у давній оронімії сформувався переважно доіндоєвропейський субстрат (*Грона*), фрако-іллїрійський (*Мелеш*) і праслов'янський (*Діл*, *Бороло* <**bordlo*) суперстрат, слов'яно-романський (*Грунь*) і слов'яно-мадярський (*Мухла*) адстрат. Значна частина з них виявляє як спільні для різних племен, так і характерні для окремих етносів культурно-історичні цінності: пор. оронім *Баба*, пов'язаний з глибокими язичницькими віруваннями, *Блаженний камінь* – з християнськими мотивами, *Скелі Довбуша*, *Довбушеве Крісло* тощо – з народними переказами про давні звичаї та прикарпатського героя, опришка Олексу Довбуша та ін.

Фізико-географічні умови позначаються на характері мов, тому й карпатські ороніми формувалися значною мірою під їхнім впливом, відбиваючи відповідно до закону негативної орієнтації особливості місцевого рельєфу (*Верховина*, *Горбатка*, *Бріцька*, *Велика Грунь*, *Великий Мокрин* та ін.), рослинного й тваринного світу (*Велика Рокита*, *Смерічок*, *Буковець*, *Козарка*, *Турава*), результати людської діяльності (*Місточна*, *Пасіка*) тощо. Реконструкція лексичної бази карпатських оронімів як системи – одне з актуальних завдань української ономастики.

Важливо для порівняльно-історичного вивчення оронімії є проблема генетичних зв'язків власних географічних назв з місцевими говірками, які часто поєднують різномовні елементи, що спостерігаються на фонетичному (*Горгани*), лексичному (*Боревка*), словотвірному (*Буковель*), морфологічному (*Гаври*, *Гавор*), синтаксичному (*Гортан Ілемський*) або одночасно на кількох рівнях (*Дземброня*).

Становлення карпатської оронімії відбувалося в тісному зв'язку з іншими гірськими та негірськими власними назвами, системна взаємодія яких утворює місцевий онімний простір. У ньому виявлено зв'язки оронімів з іншими оронімами (*Велика Рокита* – *Середня Рокита* – *Мала Рокита*), з гідронімами (*Боржава*, *Говерла*), антропонімами (*Гостина*, *Богдан*, *Верховинський*), ойконімами (*Вигода*, *Гриняєвські гори*), які можуть бути двосторонніми. Натомість мотиваційні зв'язки оронімів з ергонімами (готель «*Говерла*», туристична фірма «*Карпати*»), або з демонімами (*Біса*) є односторонніми, хоч і різнонаправленими. Встановлення напрямку мотивації між тотожними власними назвами – складна й одна з найактуальніших проблем ономастики.